TALABALARNI FAN TO‘GARAKLARIGA JALB ETISHNING TASHKILIY-PEDAGOGIK MEXANIZMLARI

Ramazonova Mohichehra Sodiq qizi

Qo‘qon universiteti Ta’lim kafedrasi dotsenti v.b.

e-mail: Ramazonovamohichehra90@gmail.com

Annotatsiya. Tezisda oliy ta’lim muassasalarida talabalarni fan to‘garaklariga aralash ta’lim texnologiyalari asosida jalb etishni ta’minlovchi beshta tashkiliy-pedagogik mexanizm – tashkiliy, motivatsion, texnologik-kommunikativ, monitoring va metodik tuzatish hamda hamkorlik mexanizmlari tavsiflangan. Har bir mexanizmning maqsadi, harakatlar ketma-ketligi, mas’ul subyektlari va natija ko‘rsatkichlari ochib berilgan, ularning o‘zaro bog‘liqligi hamda tajriba-sinov ishlaridagi samaradorligi tahlil qilingan.

Kalit so‘zlar: fan to‘garagi, tashkiliy-pedagogik mexanizm, aralash ta’lim, motivatsiya, monitoring, metodik tuzatish, hamkorlik, talabalar ilmiy jamiyati.

Kirish

Yangi O‘zbekiston taraqqiyot strategiyasida yoshlarning bo‘sh vaqtini mazmunli tashkil etish, ularning ilmiy-ijodiy salohiyatini ro‘yobga chiqarish ustuvor vazifalardan biri sifatida belgilangan [1]. Oliy ta’lim muassasalarida bu vazifani amalga oshirishning samarali shakllaridan biri fan to‘garaklaridir. Biroq to‘garakni tashkil etishning o‘zi talabalarning unda barqaror ishtirok etishini kafolatlamaydi. Kuzatishlarimiz ko‘rsatishicha, ko‘plab to‘garaklar o‘quv yili boshida faol ish boshlaydi, biroq bir necha oydan so‘ng a’zolar soni sezilarli kamayadi. Bu holatning asosiy sababi – to‘garak faoliyatini tizimli boshqaruvchi aniq mexanizmlarning yo‘qligidir: to‘garak ko‘pincha

rahbarning shaxsiy tashabbusiga tayanadi, uning ish dasturi, elektron muhiti, motivatsiya va baholash tizimi, oliy ta’lim muassasasining ilmiy hayoti bilan aloqasi oldindan loyihalanmaydi.

Pedagogik adabiyotlarda “mexanizm” tushunchasi pedagogik jarayonni maqsadga yo‘naltirilgan holda harakatga keltiruvchi o‘zaro bog‘liq harakatlar va shart-sharoitlar tizimi sifatida talqin etiladi [2; 5; 6; 7]. Tezisning maqsadi – aralash ta’lim texnologiyalari asosida talabalarni fan to‘garaklariga jalb etishni ta’minlovchi tashkiliy-pedagogik mexanizmlarni tavsiflash va ularning samaradorligini tajriba-sinov natijalari asosida ko‘rsatishdan iborat.

Asosiy qism

Tadqiqot davomida to‘garak metodikasining amaliy ishlashini ta’minlovchi beshta tashkiliy-pedagogik mexanizm ishlab chiqildi (1-jadval).

1-jadval

Talabalarni fan to‘garaklariga jalb etishning tashkiliy-pedagogik mexanizmlari

Mexanizm	Harakatlar ketma-ketligi	Mas’ul subyektlar	Natija ko‘rsatkichi
Tashkiliy	Diagnostika → yo‘nalish va mavzu → ish dasturi → LMS kursi → rotatsion jadval	Kafedra, to‘garak rahbari	Dastur, elektron kurs, jadval; qamrov
Motivatsion	Tanlov erkinligi → bosqichli murakkablik → guruhli hamkorlik → reyting, sertifikat, tanlov	To‘garak rahbari, guruh sardorlari	Motivatsiya bali, davomat

Texnologik-kommunikativ	LMS → videokonferensiya → hamkorlik vositalari → e-portfolio; muloqot reglamenti	To‘garak rahbari, raqamli ta’lim bo‘limi	LMS faolligi, forum ishtiroki
Monitoring va metodik tuzatish	Boshlang‘ich → oraliq → yakuniy diagnostika; yetti bosqichli sikl; dasturga tuzatish	To‘garak rahbari, ekspertlar	Ishtirok darajalari dinamikasi
Hamkorlik	Kafedra va ilmiy jamiyat bilan reja → qo‘shma mashg‘ulotlar → konferensiya va tanlovlar	Kafedra, talabalar ilmiy jamiyati, yoshlar bilan ishlash bo‘limi	Tezislar, tanlov ishtiroki, yangi a’zolar

Tashkiliy mexanizm to‘garakning institutsional asosini yaratadi. U talabalar qiziqishlarini diagnostika qilishdan boshlanadi; shu asosda to‘garak yo‘nalishi va mavzulari tanlanadi, ish dasturi tuziladi, LMS’da elektron kurs ochiladi va mashg‘ulotlarning rotatsion jadvali belgilanadi. Rotatsion jadval talabalarning o‘quv yuklamasi, amaliyot va boshqa tadbirlarini hisobga olib, mashg‘ulotlarni turli kun va vaqtlarda o‘tkazish hamda onlayn qismlarni moslashuvchan bajarish imkonini beradi. Bu mexanizm natijasi to‘garakning hujjatlashtirilgan dasturi, elektron kursi va qamrov ko‘rsatkichidir.

Motivatsion mexanizm E.Deci va R.Ryanning o‘zini o‘zi belgilash nazariyasiga [10; 13] tayanib, talabaning avtonomiya, kompetentlik va ijtimoiy bog‘liqlik ehtiyojlarini izchil qondirishga qaratilgan. Avvalo talabaga mavzu, topshiriq turi va loyiha yo‘nalishini tanlash erkinligi beriladi; so‘ng topshiriqlar murakkabligi bosqichma-bosqich oshiriladi, bu esa L.S.Vygotskiyning yaqin rivojlanish zonasi g‘oyasiga mos keladi [4]; keyingi

qadamda kichik guruhlarda hamkorlik tashkil etiladi. Tashqi rag‘batlar – reyting, sertifikat, tanlov va konferensiyalarda ishtirok – ichki motivatsiyani almashtirmasdan, uni qo‘llab-quvvatlovchi vosita sifatida qo‘llaniladi. A.Banduraning o‘z samaradorligiga ishonch konsepsiyasiga ko‘ra, muvaffaqiyat tajribasi talabaning keyingi faolligini oshiradi [9].

Texnologik-kommunikativ mexanizm to‘garakning uzluksiz raqamli muhitini ta’minlaydi. LMS (Moodle, Google Classroom) o‘quv materiallari va topshiriqlar uchun, videokonferensiya vositalari (Zoom, Google Meet) masofadan ishtirok uchun, hamkorlik vositalari (Padlet, Trello, Miro, Canva) guruh loyihalari uchun, elektron portfolio esa natijalarni jamlash uchun qo‘llaniladi. Muhim jihat – muloqot reglamenti: savollarga javob berish muddati, forumdagi muhokama qoidalari va onlayn konsultatsiya vaqtlari oldindan e’lon qilinadi. Bu mexanizm natijasini LMS faolligi va forum ishtiroki ko‘rsatkichlari orqali baholash mumkin.

Monitoring va metodik tuzatish mexanizmi to‘garak faoliyatini natijalar asosida boshqarish imkonini beradi. O‘quv yili davomida uchta nazorat nuqtasida (boshlang‘ich, oraliq, yakuniy diagnostika) talabalarning ishtirok darajasi besh mezon – motivatsion, kognitiv, faoliyatli-amaliy, kommunikativ-ijtimoiy va refleksiv-natijaviy mezonlar bo‘yicha aniqlanadi. Har bir mashg‘ulot sikli esa yetti bosqichli baholash, refleksiya va metodik tuzatish jarayoni bilan yakunlanadi: natijaviy mahsulot yaratish, rubrika asosida baholash, qayta aloqa, o‘z-o‘zini baholash, xatolarni tahlil qilish, metodik tuzatish va keyingi topshiriqni moslashtirish [8; 14].

Hamkorlik mexanizmi to‘garakni oliy ta’lim muassasasining ilmiy muhitiga integratsiya qiladi. To‘garak rejasi kafedra va talabalar ilmiy jamiyati rejalari bilan muvofiqlashtiriladi, boshqa to‘garaklar bilan qo‘shma mashg‘ulotlar o‘tkaziladi, talabalar loyihalari ichki va respublika konferensiyalari, tanlovlarda taqdim etiladi; G.D.Kuh bunday faoliyatni

yuqori ta’sirli ta’lim amaliyotlari qatoriga kiritadi [12]. E.Wengerning amaliyot hamjamiyatlari nazariyasiga ko‘ra, talabaning kengroq professional hamjamiyatga mansubligini his qilishi uning ishtirokini barqarorlashtiradi [15].

Beshta mexanizm bir-biridan ajralgan holda emas, balki yagona tizim sifatida ishlaydi: tashkiliy mexanizm boshqalar uchun asos yaratadi, texnologik-kommunikativ mexanizm ularning raqamli muhitini ta’minlaydi, monitoring mexanizmi esa qolgan mexanizmlar samaradorligi haqida axborot beradi va zarur tuzatishlarni yo‘naltiradi.

Mexanizmlar 2022–2025-yillarda Buxoro davlat universiteti, Andijon davlat pedagogika instituti va Qo‘qon universitetida 456 nafar talaba ishtirokidagi tajriba-sinov ishlarida sinovdan o‘tkazildi [3]. Tajriba boshida guruhlar o‘rtasida statistik farq bo‘lmagan (t = 0,00–0,12). Yakuniy nazorat natijalari 2-jadvalda keltirilgan.

2-jadval

Yakuniy nazorat natijalari (umumiy tanlanma)

O‘quv yili	M (NG)	M (TG)	K	t (Styudent–Uelch)
2022–2023	3,53	4,07	1,15	4,63
2023–2024	3,56	4,13	1,16	5,09
2024–2025	3,62	4,27	1,18	6,14

Barcha o‘quv yillarida empirik qiymat kritik qiymatdan ($t_{0,05}$ = 1,98–2,02) katta bo‘ldi [16], 2024–2025-o‘quv yilida effekt kattaligi d = 1,01 ni tashkil etdi [11]. Natijalarning uch o‘quv yilida va uchta oliy ta’lim muassasasida bir xil yo‘nalishda takrorlangani ularning tasodifiy emasligini ko‘rsatadi.

Xulosa

Talabalarni fan to‘garaklariga barqaror jalb etish faqat to‘garak rahbarining shaxsiy tashabbusi bilan emas, balki oldindan loyihalangan tashkiliy-pedagogik mexanizmlar tizimi orqali ta’minlanadi. Tashkiliy, motivatsion, texnologik-kommunikativ, monitoring va metodik tuzatish hamda hamkorlik mexanizmlarining uyg‘un ishlashi to‘garakni oliy ta’lim muassasasining ilmiy hayotiga integratsiyalashgan, uzluksiz va o‘zini o‘zi takomillashtiruvchi pedagogik tizimga aylantiradi. Bu mexanizmlarni oliy ta’lim muassasalarining kafedralari va yoshlar bilan ishlash bo‘limlari faoliyatiga joriy etish tavsiya etiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi PF-60-son “2022–2026-yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida”gi Farmoni // Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi.

2. Muslimov N.A. Kasb ta’limi o‘qituvchisini kasbiy shakllantirishning nazariy-metodik asoslari: ped. fan. d-ri … dis. – Toshkent, 2007.

3. Ramazonova M.S. Aralash ta’lim texnologiyalari asosida talabalarni to‘garak faoliyatiga jalb etish samaradorligini baholash // Zamonaviy ilmiy-texnik tadqiqotlar xalqaro jurnali. – 2026. – Vol. 2, Issue 4. – B. 365–369.

4. Выготский Л.С. Педагогическая психология. – М.: Педагогика, 1991. – 480 с.

5. Новиков А.М. Методология образования. – М.: Эгвес, 2002. – 320 с.

6. Рожков М.И., Гребенюк О.С., Байбородова Л.В., Гребенюк Т.Б. Педагогика: в 2 т. Т. 1. – М.: Юрайт, 2018. – 402 с.

7. Сластенин В.А., Исаев И.Ф., Шиянов Е.Н. Педагогика: учеб. пособие. – М.: Академия, 2002. – 576 с.

8. Black P., Wiliam D. Assessment and classroom learning // Assessment in Education: Principles, Policy & Practice. – 1998. – Vol. 5, № 1. – P. 7–74.

9. Bandura A. Self-Efficacy: The Exercise of Control. – New York: W.H. Freeman, 1997. – 604 p.

10. Deci E.L., Ryan R.M. Intrinsic Motivation and Self-Determination in Human Behavior. – New York: Plenum Press, 1985. – 371 p.

11. Cohen J. Statistical Power Analysis for the Behavioral Sciences. – 2nd ed. – Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, 1988. – 567 p.

12. Kuh G.D. High-Impact Educational Practices: What They Are, Who Has Access to Them, and Why They Matter. – Washington, DC: AAC&U, 2008.

13. Ryan R.M., Deci E.L. Self-determination theory and the facilitation of intrinsic motivation, social development, and well-being // American Psychologist. – 2000. – Vol. 55, № 1. – P. 68–78.

14. Hattie J., Timperley H. The power of feedback // Review of Educational Research. – 2007. – Vol. 77, № 1. – P. 81–112.

15. Wenger E. Communities of Practice: Learning, Meaning, and Identity. – Cambridge: Cambridge University Press, 1998. – 318 p.

16. Welch B.L. The generalization of “Student’s” problem when several different population variances are involved // Biometrika. – 1947. – Vol. 34, № 1–2. – P. 28–35.